

halka yakın bir lirizm ortaya koyduğunu, müellifin büyük bir şair olmamakla beraber samimi bir ruh haliyle dervişlik heyecanlarını anlatan bir şahsiyet olduğunu söyler. Bununla beraber eseride, daha çok Yûnus Emre tarzının bir devamı gibi görünen bir hayli etkileyici ve başarılı bir nazım tekniğine de zaman zaman rastlanmaktadır. Köprülü ise eseri benzerleri gibi “rekik, kusurlu ve acemice” bulur. *Hızırnâme*, gerek muhteva ve üslûp gerekse kullanılan dil bakımından Türk tasavvuf edebiyatının en dikkate değer metinleri arasında yer almaktadır.

Hızırnâme'nin kaynaklarda zikredilen dört nüshasından biri Köprülü kitapları arasındadır (Yapı ve Kredi Bankası Ktp., nr. 115). Kırk varak olan bu nüsha 1135 (1723) yılında istinsah edilmiş olup baş tarafı eksiktir. Kocatürk'ün faydalandığı Isparta Halil Hamid Paşa Kütüphanesi'ndeki nüsha halen kayıptır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3414) Seyyid Abdurrahman İbn Osman'ın istinsah ettiği 1202 (1788) tarihli nüsha otuz iki varaktır. İstinsah tarihi bulunmayan ve muhtemelen yazıldığı döneme en yakın olan nüsha ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (TY, nr. 9495) kırk beş varaktan ibaretir.

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919), Ankara 1984, s. 111, 257, 263, 279; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 50; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 283-288; Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara 1985, s. 39, 92-93; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 249-250.

AHMET YAŞAR OCAK

HIZLÂN

(الخذلان)

Allah'ın, buyruklarına boyun eğmeyen insanlardan boyumini kesmesi anlamında bir terim.

Sözlükte “yardımını kesmek, kendi hali-ne bırakmak” anlamında masdar olan *hızlân* genellikle **nusret**, **tevfik** ve **lutf** kelimelerinin karşısı olarak “Cenâb-ı Hakk'ın itaatsiz kullarını kendi haline terketmesi” şeklinde tarif edilir. *Hızlân* kavramı Kur'an'da üç âyetle yer almaktadır. Uhud Gazvesi'nde müslümanların yenilgisinden söz eden âyetlerde, zafer ve başarı için her türlü tedbirin alınmasından sonra Allah'a tevekkül edilmesinin gerektiği vurgulanmakta (Âl-i İmrân 3/156-159), O'nun

yardım ettiği toplulukları kimsenin yenilgiye uğratamayacağı, kendi hallerine terkettiği (*hızlân*) grupları da kimsenin zaferle ulaştıramayacağı belirtilmekte, başarı için kararlılık ve tevekkülle çalışmanın lüzumuna işaret edilmektedir (Âl-i İmrân 3/160). *Hızlân* kavramı bir âyetle mübalağa sigasıyla şeytana nisbet edilerek şeytanın dostluğuna asla güvenilmeyen (hazûl) gizli bir düşman olduğu bildirilmektedir (el-Furkân 25/29). Diğer bir âyetle ise insan onuruna yakışmayan ve onu kula kul olma seviyesine düşüren şirkten söz edilirken Allah'tan başkasına tapınan kimsenin kınanmış ve kendi başına terkedilmiş (mahzûl) olacağı belirtilerek *hızlân* kavramı hem Allah'a hem de şahsiyetli insanlara (müminlere) izâfe edilmektedir (el-İsrâ 17/22).

*Hızlân*ın ifade ettiği mâna Kur'an-ı Kerim'de **nıyan** (unutmak) kavramıyla da işlenmiştir. Birçok âyetle, insanın kendisini dünya ve âhiret mutluluğuna götüren yoldan sapmasının sebebi unutkanlık olarak gösterilmiştir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, “nsy” md.). Râgıb el-İsfahânî'nin “zihni ve irâdi zaaf, gaflet veya kasıt sebebiyle kişinin kendisine tevdi edilen şeyi muhafaza etmemesi” şeklinde tarif ettiği **nıyan** (*el-Müfredât*, “nsy” md.) alışkanlık haline getirilmiş bir ilgisizlik ve umursamazlık halidir. Kur'an'da, bu davranış içinde bulunan kimselerin Allah'ı ve âhiret gününü unuttukları için Allah tarafından da unutulacakları haber verilmektedir (el-A'râf 7/51; et-Tevbe 9/67; es-Secde 32/14; el-Câsiye 45/34). Bütün kâinata yönelik tasarruf, lutf ve ihسانı aralıksız devam eden, ilmi her şeyi kuşatan, asla yanılıp unutmayan (Meryem 19/64; Tâhâ 20/52) Cenâb-ı Hakk'a bu âyetlerde nisbet edilen unutma mecazi anlamda olup kulun sürekli umursamazlığına bir karşılık niteliği taşır ve *hızlân* kavramının mânasını pekiştirir.

Çeşitli hadis rivayetlerinde *hızlân* kavramı sözlük anlamıyla yer almakta (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, “hzi” md.), Hz. Ali'den rivayet edilen ve kendisini konu alan bir hadiste bu kavram Allah'a nisbet edilmektedir (*Müsned*, I, 118, 119). Hadislerde, kulun kendi haline terkedilmesi **vekl** kökünden türeyen fiillerle de anlatılmış ve kişinin Allah'tan, kendini kendi haline terketmemesini niyaz etmesi tavsiye edilmiştir (a.e., I, 412; V, 191; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 35).

Kulların fiilleri ve Allah-insan ilişkisi meselelerinde *hızlân*, değişik kelâm ekollerine mensup âlimlerce erken dönemler-

den itibaren az çok farklı şekillerde açıklanmıştır. Bu açıklamaları şöylece özetlemek mümkündür : 1. *Hızlân*, Allah'ın müminlere fazladan ihسان ettiği lutufları kâfirler için dünyada bir ceza olarak terketmesi veya onları kendi başlarına bırakacağına hükmedip “mahzûlün” diye adlandırmasıdır. *Hızlân*, Allah'ın kâfirleri hak yoldan uzaklaştırması (idlâl-i igvâ) veya gerçeği anlamalarına mâni olmak için zihni engeller yaratması şeklinde açıklanamaz. Zira bu, kişinin dinen yükümlü tutulması hususu ile bağdaşmaz. Dolayısıyla *hızlân*, iman etmek istemeyen insanların ilâhî yardım ve lutfattan mahrum bırakılması tarzında anlaşılmalıdır. Çünkü kulun kendi başına terkedilmesi bir tür cezadır. *Hızlân* aynı zamanda, müminlerle mücadele eden kâfirlerin kalbine korku salınması şeklinde olabileceği gibi bunların fikri açıdan güçsüz bırakılması veya eleştirilip kötülenmesi tarzında da gerçekleşebilir. Mu'tezile âlimleri bu görüştedir (Eş'arî, s. 264-265; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Mecmû' fi'l-muhtâ bi't-teklîf*, II, 397-398; a.mlf., *Mütesâbihü'l-Kur'an*, s. 164, 726-727; Şehristânî, s. 411). 2. Ebû Hanîfe'ye ve onun fikirlerini benimseyenlere göre *hızlân*, kişinin Allah rızasına uygun düşen fiilleri yapmaya muvaffak kılınmamasıdır. Aslında Allah kullarını iman ve inkârdan soyutlanmış olarak yaratmış, daha sonra onlara emirler göndermiş, inkâr yolunu tutanlar buna kendi fiilleriyle yönelmiş, ancak bu yöneliş, kulun inkâr etmeyi istemesi sonucu Allah'ın *hızlân*ıyla gerçekleşmiştir. İman eden de kendi fiiliyle iman etmekle birlikte bu fiil onun imanı istemesine bağlı olarak Allah'ın yardımıyla (tevfik) vücuda gelmiştir (Be-yâzîzâde, s. 57-58). 3. *Hızlân*, Allah'ın kâfirlerde inkâr etme gücü yaratıp onları kâfir olmaya muktedir kılmasıdır. İnkâr etme gücünün aşağısında kalan itaatsizlik ve isyan etme gücüne ise **hırmân** denir. Bundan dolayı Allah'ın *hızlân*ı sadece kâfirlere mahsustur. Müminleri yardımsız bırakıp onlara kötülük işleme gücü vermesi hırmân olarak kabul edilmelidir. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ile ona tâbi olanlar bu görüştedir (İbn Fûrek, s. 36, 109, 123; Şehristânî, s. 412). Eş'arî'ye göre *hızlân*ın kâfirleri helâk edip cezalandırmakla bir ilgisi yoktur. 4. *Hızlân* Allah'ın kâfirlerin küfrünü yaratmasıdır. Eş'arî'nin ehl-i isbâtın bir kısmına nisbet ettiği bu görüş Cebriyye'ye ait olmalıdır (*Ma'âkâlât*, s. 265). 5. İbn Hazm'a göre *Hızlân*, Allah'ın, kötülük yapmaları için yarattığı fâsıklara bunu kolaylaştırmasıdır. Zira Hz. Peygamber, herkese üzerinde yaratıldığı işin ko-

laylaştırıldığını haber vermiştir (*el-Faşl*, III, 50). Hızlâna, dolayısıyla kulların fiilleri meselesine bu şekilde yaklaşılması Kur'an'a, dil kurallarına, aklın temel ilkelerine ve müctehit âlimlerin görüşlerine uygundur. 6. Hızlân Allah'ın, bütün işlerinin kullarına yardımını kesip onları kendi başlarına terketmesidir. Kullar, ilâhî tevfi ile hızlân arasında dolaşıp farklı tecellilerle karşılaşılır. İman ve itaat eden bunu ilâhî tevfi sayesinde yapar, inkâra ve isyana sapan ise ilâhî hızlân sebebiyle bu duruma düşer. Bu da ilâhî adaletin gereği olur. Zira Allah kula ait hiçbir şeyi onun elinden almaz. İbn Kayyim el-Cevziyye sûfi temâyüllerinin galip geldiği eserlerinde bu görüşü savunmuştur (*Medâricü's-sâlikîn*, I, 445-446).

Râgıb el-İsfahânî, hızlânın iradeli ve iradesiz olmak üzere iki şekilde vuku bulabileceğini söyler. İradî hızlân kişinin kendi isteğiyle kötülük yapması, gayr-i iradî hızlân ise engellerle karşılaşması sebebiyle yapmak istediği bir hayrı gerçekleştirememesidir (*el-İ'tikâdât*, s. 288). "Nasipsizlik" şeklinde nitelendirilebilen hızlânın bu ikinci türünde karşılaşılan engelin ciddi olması halinde bunda kulun sorumluluğu olmamalıdır.

Kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre, hızlânın "ilâhî yardımın kesilmesi ve kulun kendi başına terkedilmesi" anlamına geldiği âlimler arasında genellikle kabul edilen bir husustur. Bu konudaki görüş ayrılığı daha çok hızlânın bütün beşerî fiilleri kapsayıp kapsamadığı noktasında toplanmaktadır. Kelâm literatürü açısından bakıldığında meselenin odak noktasını ilâhî buyruklara boyun eğme hususu oluşturur. Bu çerçevede ileri sürülen görüşler içinde, hızlânın sadece ilâhî emirleri kabul edip itaat etmek istemeyen kâfirler için geçerli olduğunu savunan görüş isabetli görünmektedir. İman ve itaat, inkâr ve isyan gibi dinî konularla ilgili olmayan hususların ise hızlâna konu teşkil etmediğini, bu alanda sünnettullahın geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Bütün tabiatın Allah'ın tasarruf ve idaresi altında bulunduğu şüphesizdir. İslâm dininde en önemli varlık telakkî edilen insan, gerek dünyevî gerekse uhrevî hayatı ilgilendiren faaliyetlerinde başarılı olabilmesi için Allah'ın lutfuna muhtaçtır. Bu açıdan bakıldığında kişinin mâruz kaldığı musibet ve âfetlerin de uyarıcı vazifesi gördüğü ve hızlânın değil ilâhî nusratin eseri olduğu söylenebilir. Kul için en kötü şey Allah'ın lutfundan mahrum bırakılması ve azgın dalgalar ortasında kap-

tansız bir tekne gibi kendi haline terkedilmesidir. Bu kötü sonuç, doğrudan Allah'ın yaratmasıyla değil kulun sürekli iradî faaliyetleri ve genel tutumunun bir eseri olarak meydana gelir. Kur'an-ı Kerim'de, Allah ile ilişkisini kesen insanın dünyada mutlu bir hayat yaşayamayacağı gibi âhirette de kör ve ilâhî lutulardan mahrum olarak haşredileceği haber verilmekte, bunun sebebi ise şöyle açıklanmaktadır: "Sana âyetlerimiz geldiği halde onları umursamadın. İşte bugün de sen aynı şekilde umursanmayacaksın" (Tâhâ 20/124-126). Diğer bir âyetinde yer alan ifadeler de hızlân konusuna ışık tutar niteliktedir: "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmışlardır" (el-Haşr 59/19). Allah'ı unutan kendini unutmuş ve Allah'ın yardımının dışına çıkarmış olur. Asıl hızlân da budur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hızl", "nsy" md.leri; a.mlf., *el-İ'tikâdât* (nşr. Şemrân el-İclî), Beyrut 1988, s. 288; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hızl" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 310; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 449; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hızl" md.; a.mlf., "Hızlân", *İA*, V/1, s. 414-415; a.mlf., "*Khidhlan*", *EP* (İng.), V, 3-4; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nsy" md.; *Müsned*, I, 118, 119, 412; II, 68; IV, 30; V, 191; Ebû Dâvûd, "Edeb", 36, "Cihâd", 35; Eş'arî, *Ma'âkât* (Ritter), s. 264-265; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 263, 264; a.mlf., *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, I, vr. 98; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-ma'âkât*, s. 36, 53, 109, 123; Kâdî Abdülcebbar, *el-Mecmû' fi'l-muhtâ bi't-teklîf*, Beyrut 1986, II, 397-398; a.mlf., *Müteşâbihü'l-Kur'an* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 164, 726-728; İbn Hazm, *el-Faşl*, III, 50; Nesefî, *Bahrü'l-kelem*, Konya 1329, s. 20; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdam*, s. 411-414; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, VIII, 236; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, I, 445-446, 448; İbn Ebû Şerîf, *Kitâbü'l-Müsâmere*, İstanbul 1400/1979, s. 113; Lekânî, *Şerhu Cevhereti't-tevhîd*, Kahire 1375/1955, s. 143-144; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 57-58, 233, 234, 247, 266, 303.

İLYAS ÇELEBİ

HIZY

(الْحِزْي)

Rezil olma,
hor ve hakir duruma düşme
anlamında daha çok
kâfirler için kullanılan
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "yapılan bir kötülük veya uğranılan bir musibet sonucunda hor, hakir ve zelil duruma düşmek, rezil olmak" anlamına gelen hızy "utanılacak iş ve du-

rum" mânasında isim olarak da kullanılır (*Lisânü'l-'Arab*, "hzy" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hzy" md.). Râgıb el-İsfahânî kelimeye "insana ârız olan inkisar" şeklinde anlam vermiş, bunun insanın kendinden veya çevresinden kaynaklandığını belirttikten sonra birincisini aşırı utangaçlık, ikincisini küçümseme, itibarını kaybetme olarak nitelemiştir. Hızıyın her iki türüne de Kur'an ve hadisten örnekler veren müellif, insanın kendinden kaynaklanan hızıyın takdire şayan bir ahlâkî davranış olup "alçak gönüllü ve mütevazî olma, gurura kapılmama" mânasına geldiğini, başkalarından kaynaklanan hızıyın ise "rezalet ve zillet" gibi aşağılayıcı anlamlar ifade ettiğini kaydetmiştir (*el-Müfredât*, "hzy" md.).

Hızıy kavramı Kur'an-ı Kerim'de on üç âyetinde fiil, on bir âyetinde hızıy kalıbında isim veya masdar, bir âyetinde ism-i tafdîl (ahzâ), bir âyetinde de ism-i fâil (muhtâ) olarak geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hzy" md.). Fiil olarak kullanıldığı yedi yerde ve ism-i fâil sigası ile geçtiği âyetinde hızıyın ifade ettiği eylem Allah'a nisbet edilmektedir. Kur'an'da biri dünyada, diğeri âhirette olmak üzere iki türlü rüsvâlık olduğu belirtilmekte (el-Bakara 2/85, 114; el-Mâide 5/33, 41; el-Hac 22/9; ez-Zümer 39/26; Fussilet 41/16) ve Allah'ın kâfirleri (et-Tevbe 9/2, 14), münafıkları (el-Mâide 5/41), zalimleri (ez-Zümer 39/26), fesat çıkaranları (el-Mâide 5/33), insanları Allah yolundan saptırmak isteyenleri (el-Hac 22/9), Allah'a verdikleri sözü (misâk) tutmayanları (el-Bakara 2/85) rüsvâ edeceği haber verilmektedir. Ancak O'nun insanları, dünyada kendilerine peygamber göndermeden âhirette rüsvâ etmek suretiyle cezalandırmayaacağı (Tâhâ 20/134), Nûh, Sâlih, Şuayb ve Hûd gibi peygamberlere inanmamakta direnen kavimlerle (Hûd 11/39, 66, 93; Fussilet 41/16) İsrâiloğulları'nın birbirini öldürme, aralarından bazılarını yurtlarından çıkarma, kötülük ve düşmanlıkta birbirlerini destekleme ve kendilerine indirilen kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını reddetme gibi davranışları sebebiyle rüsvâ edildikleri (el-Bakara 2/85), yaptıklarına pişman olmaları sebebiyle Yûnus peygamberin kavminden dünya hayatında rüsvâ olma azabının kaldırıldığı (Yûnus 10/98) bildirilmektedir. Ayrıca Allah ve Resulü'ne karşı savaşılanların, yeryüzünde fesat çıkaranların (el-Mâide 5/33), Allah hakkında bilgisizce tartışanların (el-Hac 22/9), Allah'ın mescidlerinde O'nun